

ՀՐԱԶ ՄԻՔԱՅԵԼԻ ԲԱՐԹԻԿՅԱՆ

Համաշխարհային բյուզանդագիտությունը և հայագիտությունը մեծագույն կորուստ կրեցին: Կյանքի 84-րդ տարում իր մահկանացուն կնքեց ականավոր գիտնական, ՀՀ Գիտությունների ազգային ակադեմիայի, Աթենքի ակադեմիայի և Հռոմի արվեստի, գրականության և գիտության «Տիբերինա» ակադեմիայի ակադեմիկոս Հրաչ Միքայելի Բարթիկյանը:

Հրաչ Բարթիկյանը ծնվել է 1927 թ. Աթենքում, բանասեր-հրապարակախոս Միքայել Բարթիկյանի ընտանիքում: Նախնական կրթությունը ստացել է տեղի հայկական վարժարանում: 1945 թ. ավարտել է հունական գիմնազիան: 1946 թ. ընտանիքով ներգաղթել է Հայաստան: 1953 թ. գերազանցությամբ ավարտել է ԵՊՀ պատմության ֆակուլտետը: Ուսումնառությունը շարունակել է ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի ասպիրանտուրայում, որն ընթացել է Լենինգրադում ակադ. Հ. Օրբելու ղեկավարությամբ: 1958 թ. Լենինգրադի պետական համալսարանում պաշտպանել է թեկնածուական ատենախոսություն «Պավլիկյան շարժման պատմության ուսումնասիրության աղբյուրներ» թեմայով, որը ռուսերենով լույս է տեսել Երևանում 1961 թ.: 1971 թ. պաշտպանել է դոկտորական ատենախոսություն «Բյուզանդական Դիզենիս Ակրիտաս էպոսը և նրա նշանակությունը հայագիտության համար» թեմայով: Այս արժեքավոր աշխատությանը հետագայում կցվեց «Վասիլի Դիզենիս Ակրիտաս» էպոսի՝ նրա թարգմանությունը:

1957 թվականից աշխատել է ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտում, 1980–2010 թթ. ղեկավարել է նույն ինստիտուտի «Միջին դարերի պատմության» բաժինը, եղել է գլխավոր գիտական աշխատող: Պատրաստել է բազմաթիվ գիտական կադրեր:

Ծանրակշիռ գիտական ժառանգության համար 1980 թ. ընտրվել է Աթենքի ակադեմիայի, 1987 թ. Հռոմի «Տիբերինա» արվեստի, գրականության և գիտության ակադեմիայի, 1996 թ.՝ ՀՀ ԳԱԱ իսկական անդամ: Նա 1995 թվականից Հայաստանի գրողների միության անդամ էր:

1981 թ. Բարթիկյանը դարձել է «Հունաստանի բյուզանդական հետազոտությունների ընկերության», ապա «Հունական քաղաքակրթության հաստատության» պատվավոր անդամ: Շուրջ 150 գիտական հոդվածներից գատ, լույս է ընծայել 17 գիրք: «Օտար աղբյուրները Հայաստանի և հայերի մասին, Բյուզանդական աղբյուրներ» մատենաշարով հրատարակել է բյուզանդական մի շարք հեղինակների աշխատությունների հայերեն թարգմանությունները՝ ուսումնասիրությամբ ու ծանոթագրություններով՝

Պրոկոպիոս Կեսարացի (1976), Կոնստանդին Ծիրանածին (1970), Հովհաննես Սկիլիցես (1979), Թեոփանես Խոստովանող (1983), Թեոփանեսի Շարունակող (1990): Գիտությունների ակադեմիայի «Գրական հուշարձաններ» մատենաշարով հայերեն հրատարակել է «Դիգենիս Ակրիտաս» էպոսը (1978), Մատթեոս Ուռհայեցու «Ժամանակագրության» աշխարհաբար թարգմանությունը (1973), Պրոկոպիոս Կեսարացու «Գաղտնի պատմությունը» (1987), «Հունական արխիվային փաստաթղթեր հայ-հունական հարաբերությունների մասին Առաջին Հանրապետության շրջանում (1918-1920)» աշխատությունը (1998):

1981 թ. արժանացել է ՀՀ ԳԱԱ «Մերոպ Մաշտոց» մրցանակի, Սալոնիկի Արիստոտելյան համալսարանի Արիստոտելի անվան մեդալի:

«Հայ-բյուզանդական հետազոտություններ» հոդվածների երկհատոր ժողովածուի համար 2004 թ. Հրաչ Բարթիկյանն արժանացել է ՀՀ Նախագահի մրցանակի: Ժողովածուն 2006 թ. համալրվեց երրորդ հատորով:

Հունարենով հրատարակել է «Բյուզանդիան հայկական աղբյուրներում» (1981), «Բյուզանդիա և Հայաստան» (1991), «Խավրասների բյուզանդական ազնվականական ընտանիքը» (1993) գրքերը:

Նա Հայոց պատմության ակադեմիական նոր բազմահատորյակի խմբագրական խորհրդի անդամ էր, երկրորդ հատորի պատասխանատու խմբագիրը:

Ընդգրկում է նրա ուսումնասիրությունների տպագրության աշխարհագրությունը՝ Երևան, Ս. Էջմիածին, Լոնդոն, Փարիզ, Լիսաբոն, Աթենք, Թեսալիկոն, Նիկոզիա, Մոսկվա, Սանկտ Պետերբուրգ, Մոֆիա, Բուխարեստ և այլ վայրեր:

Հրաչ Բարթիկյանի գիտական ուսումնասիրություններն անանց արժեք են ինչպես համաշխարհային բյուզանդագիտության, այնպես էլ հայագիտության համար: Նրա հետազոտությունների ծանրակշիռ մասը նվիրված է հայ-բյուզանդական հարաբերությունների պատմությանը, որը, հեղինակի իրավացի դիտարկմամբ, հայոց պատմության կարևորագույն ճյուղերից է: Նա մանրագնին քննել է այդ հարաբերությունների թե՛ քաղաքական, թե՛ տնտեսական և թե՛ հոգևոր-եկեղեցական ասպեկտներին առնչվող հիմնահարցերը: Դրանք տասնյակների հասնող գիտական թեմաներ, գիտության տարբեր բնագավառներ ու ուղղություններ են:

Նրա վաղ շրջանի ուսումնասիրությունները նվիրված են պավլիկյան շարժմանը: Պավլիկյաններին վերաբերող հայ և օտարալեզու աղբյուրների համադիր քննությունը հնարավորություն տվեց նրան հեղինակելու շարժմանը վերաբերող ուսումնասիրությունների մի ամբողջ շարք, որում ներկայացվեցին պավլիկյաններին առնչվող բազում հիմնահարցեր:

Ակադեմիկոսի գիտական գործունեության մեջ Բագրատունյաց և հետբագրատունյաց դարաշրջանների Հայաստանի ու Բյուզանդիայի բազմաբնույթ կապերի մանրագնին քննությունն առանձնահատուկ տեղ է գրավում: Առանձնակի կարևոր են Հայաստանի նկատմամբ Բյուզանդիայի վարած քաղաքականությանն առնչվող ակադեմիկոսի ուսումնասիրությունները, որտեղ ըստ պատշաճի գնահատված են այդ քաղաքականության թե՛ դրական և թե՛ բացասական կողմերը:

Գիտնականի ուսումնասիրություններում կարևոր տեղ է գրավում Կիլիկյան Հայաստանի և Բյուզանդիայի փոխհարաբերությունների հետազոտումը: Հիմնականում անդրադառնալով կողմերի եկեղեցական փոխհարաբերություններին՝ նա լիովին բացահայտեց դրանց քաղաքական ծախքերը:

Հրաչ Բարթիկյանը մեծ վաստակ ունի նաև վիմագիր արձանագրությունների ու կնիքների ուսումնասիրության բնագավառում: Այդ հարցում նրան մեծապես օգնում էր հին հունարենի հրաշալի իմացությունը: Ի դեպ, առաջինը Հրաչ Բարթիկյանն է ընթերցել Գառնիի բաղնիքի հունարեն հայտնի արձանագրությունը:

Վերջին տարիներին նա կրկին ձեռնամուխ եղավ հունարեն աղբյուրների թարգմանությանը՝ հայագիտությանը ժառանգելով Կեսարիայի մետրոպոլիտ Պարթենիոս Աթենացու՝ Երուսաղեմի Սուրբ վայրերի պատկանելության շուրջ հայ և հունադավան եկեղեցիների տարաձայնություններին վերաբերող «Պատմություն հայոց և հունաց տարաձայնության» (2008), Միքայել Ատտալիատեսի «Պատմության» և Բոաննիս Կ. Խասիոտիսի «Պատմական ավանդույթ և քաղաքական իրապաշտություն. հունական քաղաքականությունը Հայկական հարցի վերաբերյալ 1876–1996 թթ.» արժեքավոր աշխատությունների հայերեն թարգմանությունները՝ մանրամասն ու արժեքավոր ծանոթագրություններով: Պարթենիոս Աթենացու երկը գիտականից զատ հայոց համար, մասնավորապես, Երուսաղեմի Սրբոց Հակոբյանց վանքի ենթակայությանն առնչվող հայ և հույն համայնքների երկարատև տարաձայնությունների հարթեցման առումով, ունեցավ ծանրակշիռ նշանակություն: Դրա առհավատյան՝ Զատկի տոնի այս տարվա ծիսակատարության անցկացումն էր՝ առանց հայ և հույն հոգևորականների ընդհարման: Ակադեմիկոսն ավարտել էր նաև «Հայերը Բյուզանդիայում» կոթողային աշխատության շարադրանքը, որը դեռևս անտիպ է:

Հրաչ Բարթիկյան մարդու, քաղաքացու և գիտնականի բարոյական բարձր նկարագրի հատկանշական կողմերից էին ուղղամտությունն ու սկզբունքայնությունը: Նրա անսահման բարությունն ու հոգատարությունը նկատելի էր հատկապես երիտասարդ գիտական սերնդի նկատմամբ: Հրաչ Բարթիկյանն իր երկրի իսկական քաղաքացին էր, ապրում էր հայրենիքին բաժին հասած հոգսերով, ուրախանում հաջողություններով: Նրա համար հայրենիքը բարձրագույն արժեք էր:

ՀՀ ԳԱԱ նախագահություն
ՀՀ ԳԱԱ հայագիտության և հասարակական
գիտությունների բաժանմունք
ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ
ԵՊՀ պատմության ֆակուլտետ